

MIJN NATUUR

Goed jaar voor de paddenstoel

Pleidooi voor het
heggenlandschap

Dood hout cruciaal
voor leven in bos

Hoe renderend kan
landschap zijn?

Veel te bieden

Ivo Verbeek studeert Dier- en Veehouderij in Dronten. Momenteel is hij als stagiair verbonden aan SBNL Natuurfonds. Zijn vriendin fotografeerde hem in natuurgebied Het Leesten in Ughelen. ‘Ik ben opgegroeid op een boerderij. Ieder jaar rond kerst gingen er jagers over het erf. Ik liep altijd mee naar de grift waar de eenden zaten. Toen ik wat ouder werd, vroegen ze mij als drijver. Inmiddels heb ik zelf een jachtdiploma.’

Ivo is veel in het landelijk gebied te vinden: ‘Na mijn mbo-opleiding begon ik als zzp’er in de melkveehouderij. In de zomer was het druk, maar in de winter stil. Mijn jachthouder was in de winter juist heel druk in de bosbouw. Hij had hulp nodig. Nu doe ik naast melkvee ook bosonderhoud.’

Ivo Verbeek: ‘Zowel in de natuur als op de boerderij geniet ik enorm van alles wat ik om me heen zie. Ik voel passie als ik vogels hoor fluiten of wild zie. Dan voel ik me rijk dat ik dat allemaal mag meemaken. Als je er oog voor hebt, heeft de natuur veel te bieden.’

FOTO: HEIDI AALBERS

Mijn Natuur is een uitgave van SBNL Natuurfonds.
Lekdijk 58
3998 NJ Schalkwijk
Telefoon (0318) 578357
E-mail sbnl@sbnlnatuurfonds.nl
www.sbnlnatuurfonds.nl
IBAN NL97 RABO 0158 7442 41

Redactie

Marlies Kolthof (eindredacteur),
Simone Luijckx, Hans Siemes, Kees de Kroon en Oswin Schneeweisz.
M.m.v. Manja te Velde

Foto's

Fotoarchief SBNL Natuurfonds,
Hans Menop, Heidi Aalbers, Hester Heleen, Kees de Kroon, Rob Visser
Fotografiek, Jan van der Greef, Gijs van den Brink, Leo Goudzwaard,
Nico van Dam, Landgoed Vlamincckhorstweg, Margriet Pflug, Gert Jan Jansen, Laurette van Slobbe, Ingrid van Biljouw,
Janny Ruardy, Ingram Image LTD, Shutterstock
Illustratie: Kees de Vos

Vormgeving

Aad van Dommelen (Witvorm)

Druk

Zalsman Zwolle bv

Advertentie-exploitatie

SBNL Natuurfonds

Abonnementen

Losse abonnementsprijs voor niet-donateurs 2024: € 19,50 per jaar
Leden van een ANV, de Jagersvereniging of de NOJG 2023: € 17,- per jaar
Abonnementen worden automatisch verlengd. SBNL Natuurfonds hanteert één maand opzegtermijn voorafgaand aan het verstrijken van het abonnement

ISSN 2588-8692

Jaargang 7, winter 2023

Overnemen van artikelen is toegestaan met vermelding van bron, auteur en toezending van een bewijsexemplaar aan het bureau van SBNL Natuurfonds

In dit nummer

12

Dood hout cruciaal voor leven in bos

Welke organismen zijn verantwoordelijk voor de afbraak van dood hout in het bos? En welke processen spelen daarbij een rol? Naar een antwoord op die vragen zoekt hoogleraar Frank Sterck (WUR) met een team van onderzoekers. Een bijdrage van SBNL Natuurfonds hielp daarbij.

22

Van verdriet- naar gelukslandschap

‘Een heggeloos landschap is een ziektelandschap. Plagen kunnen zich makkelijk ontwikkelen en verspreiden.’ Bovendien verbeteren heggen de biodiversiteit en de bodem-huishouding, ze vangen schadelijke stoffen op en houden ons landschap vitaal en gezond. Een pleidooi voor de heg van landschapsonderzoeker Kenneth Rijsdijk.

15

NodH leidt tot nieuwe samenwerkingen

Het nieuwe project Natuur om de Hoek van SBNL Natuurfonds krijgt langzaam maar zeker meer wind onder de vleugels. In najaar en winter wordt bij 12 pilotprojecten plantgoed aangepoot. Bovendien leidt het project nu al tot nieuwe samenwerkingen met zusterorganisaties die vergelijkbare doelstellingen hebben.

18

Herstel van es en esrand bij Heino

Overall in het landschap zijn essen te vinden, kenmerkende bulten van soms enkele meters hoog. Gevormd in honderden jaren door mest, plaggen en strooisel op te brengen. Landgoed De Vlamincckhorstweg herstelt zo'n es met esrand in ere, mede dankzij het Van Hemertfonds.

26

Hoe maak je landschap renderend?

Herstel van landschapselementen is goed te combineren met de teelt van eetbare wilde planten, kruiden, heesters en vergeten groenten. Na het voedselbos is dat een volgende manier om ons landschap renderend te maken. Een werkboek geeft aan hoe je geld kunt verdienen met deze teelt.

Het kleddernatte najaar van 2023 leverde prachtige plaatjes op. De paddenstoelen schoten letterlijk uit de grond. Mycoloog en onderzoeker Wim Ozinga legt uit welke geheimen de magische verschijning van de paddenstoel verbergt. Vanaf pagina 36.
Foto: rechte koraalzwam, van Hans Menop.

2 Mijn Natuurmoment

Veel te bieden

4 Colofon

7 Voorwoord

Voedingsbodem

8 Nieuws en beleid

Marialinde in Oisterwijk wint verkiezing

12 Nora Croin Michielsensfonds

Dood hout cruciaal in bosleven

15 Natuur om de Hoek

In pilotfase al nieuwe samenwerkingen

18 Van Hemert tot Dingshof-Coldeweij Fonds

Herstel van es en esrand bij Heino

20 Moment van Menop

Winterlandschap

22 Van verdriet- naar gelukslandschap

Een pleidooi voor de heg

25 Spreekwoord uit het dierenrijk

Zo grijs als een duif

26 Renderende landschapselementen

Geld verdienen in drie stappen

29 Kunst op je pad

Verlangen naar Helvoirt

30 De Uitkijkpost: Lunet aan de Snel

Water is alom aanwezig

32 Kroniek van het Dierenbos

Wat vliegt daar toch?

34 Natuurstemmen

Marcel van Ool over De Plek

36 Als paddenstoelen uit de grond

Nat najaar levert prachtige plaatjes op

Op naar de toekomst, terug naar de bodem!

SBNL Natuurfonds droomt van het behouden van ons prachtige landschap en het creëren van een gezonde leefomgeving voor toekomstige generaties. En dat begint bij de bodem.

Samen met agrariërs en andere grondeigenaren werken we aan het herstellen van bodem en biodiversiteit in ons buitengebied. Door projecten te financieren op het gebied van bodemherstellende landbouw en door hagen, bomen en heggen te planten. Helpt u ook om Nederland een stukje mooier te maken? Lees er meer over op pagina 15-17.

Word bodembouwer en steun de campagne Natuur om de Hoek! Ga naar <https://www.sbnl-naturomdehoek.nl> voor een gift of scan de QR-code:

Geef een jaarabonnement op Mijn Natuur cadeau!

Laat een familielid, vriend of vriendin ook kennismaken met het unieke magazine Mijn Natuur.
Geef voor 2024 een jaarabonnement cadeau à € 19,50.

Als u het registratieformulier invult voor 19 december,
dan versturen wij uw cadeau nog voor de Kerst!

www.sbnlnatuurfonds.nl/geef-een-abonnement-cadeau of scan de QR-code:

VOORWOORD

Voedings- bodem

Met de herfstblaadjes dwarrelt ook het stof van de verkiezingsuitslag neer. Wat de eclatante overwinning van de PVV betekent voor het natuur- en landbouwbeleid gaan we na de coalitievorming merken.

Die herfstblaadjes zorgen niet alleen voor een glibberige stoep, ze zijn ook wezenlijk voor de bodem. We komen er steeds meer achter dat wat er onder het maaiveld gebeurt een grote invloed heeft op wat erboven groeit en bloeit. En op onze leefomgeving.

Er is ontzettend veel wat we niet weten en nog moeten ontdekken. Daarom blijven we vanuit het Nora Croin Michielsen Fonds wetenschappelijk onderzoek in het veld financieel ondersteunen. Vanaf pagina 12 leest u over een project dat we eerder sponsorden. Hoogleraar Frank Sterck onderzocht met zijn team de invloed van dood hout op het leven onder en boven de grond. Daarnaast sponsoren wij praktijkgerichte wetenschappelijke projecten vanuit de Bijdrage H.J.E. van Beuningen, die het Elise Mathilde Fonds recent opnieuw voor de komende vijf jaar heeft toegezegd!

De gedachte dat wij de bodem verrijken en koesteren, zodat hij vervolgens onze voedingsbodem kan zijn, klinkt door in bijna alle projecten die we dankzij uw steun mogelijk kunnen maken. Tegelijk maken we het landschap een stuk mooier. Een goed voorbeeld daarvan is het herstel van een es en een esrand nabij Heino waarvoor het landgoed Vlamincckhorstweg een bijdrage ontving vanuit het Van Hemert Fonds. Hierover leest u op pagina 18. En voor onze campagne Natuur om de Hoek maken we samen met onze partner a.s.r. momenteel de eerste meters! In het artikel vanaf pagina 15 ziet u welke impact de eerste twaalf projecten hebben in het buitengebied en tot welke nieuwe vormen van samenwerking dit leidt.

Helpt u mee die impact verder te vergroten? Met Natuur om de Hoek investeert u niet alleen in uw eigen omgeving. U draagt ook bij aan een mooiere en gezondere wereld voor toekomstige generaties. En dat past prima in de kerstgedachte van dit seizoen!

Manja te Velde
Directeur SBNL Natuurfonds

Een warm hart voor grutto en kievit

Weide- en akkervogels horen bij Nederland. We genieten allemaal van de tuimelingen van de kievit, de roep van de scholekster en de roze gloed van de grutto. Maar al sinds de jaren 70 dalen de populaties gestaag.

In maart 2021 richtte SBNL Natuurfonds daarom een Weidevogelfonds op, van waaruit op termijn projecten kunnen worden gefinancierd die de weidevogel ten goede komen. Bestuurslid Gijs van den Brink van SBNL Natuurfonds zei daarover destijds in het lentenummer van Mijn Natuur: 'Ergens ontstaat een idee en als steeds meer mensen erin gaan geloven, heeft het kans van slagen.'

Legio oorzaken

Weidevogelliefhebbers zien de terugloop van de weidevogelstand al tientallen jaren met lede ogen aan. De genoemde oorzaken zijn legio. Daling van de grondwaterstand. Intensivering van de landbouw. Het gebruik van bestrijdingsmiddelen. De hoge insectensterfte, waardoor er voor de kuikens te weinig voedsel is. En in sommige gebieden de grote aanwezigheid van roofdieren als vos en kraai.

Halverwege

In bepaalde regio's zien we gelukkig dat de inspanningen van boeren, overheid en vrijwilligers vruchten afwerpen. Daar kunnen we van leren. En het laat zien dat blijvende ondersteuning van weide- en akkervogelbeheer echt lonend is. Met het Weidevogelfonds van SBNL

Dit nest fotografeerde bestuurslid Gijs van den Brink afgelopen voorjaar tijdens een van zijn activiteiten als weidevogelbeschermers.

Natuurfonds (voorheen Vanellus Vanellus) kunt u uw steentje bijdragen. Want uit het Fonds krijgen weidevogelprojecten een financieel steuntje in de rug. Zodra de teller €50.000 aantikt, gaat het fonds voorjaar 2024 open voor projectaanvragen. We zijn al halverwege!

Geluk

Bestuurslid Gijs van den Brink: 'Ik zeg altijd: beter tien weidevogels op het land dan een op de vlucht. We moeten ze bij ons houden. Zij hebben

recht op een verblijf op onze weilanden. Zelf geniet ik al ruim 55 jaar van weidevogels. De kievit kondigt jaarlijks het voorjaar aan. Het vinden van het eerste ei is een traditie die al meer 100 jaar bij ons hoort. Dat geluk, dat gun ik iedereen, ook de komende generaties. Daarom moeten we voor onze grutto's net zo goed zorgen als voor onze eigen kinderen.'

Voor meer informatie: www.sbnl-naturomdehoek.nl/project/een-warm-hart-voor-grutto-en-kievit

DRAAG NU BIJ!

Doe mee! Scan de QR code en zorg er samen met ons voor dat ook onze (klein) kinderen kunnen genieten van de voorjaarsdans van de kievit.

Oisterwijkse Marialinde verkozen tot De Boom van het Jaar 2023

De provincie Noord-Brabant is voor de vierde keer winnaar geworden van de verkiezing voor De Boom van het Jaar. De monumentale Marialinde, vermoedelijk zo'n 650 jaar oud en ook bekend als Oude Linde, won de nationale stemronde met een totaal van 7.076 stemmen. De rode beuk van baroniestad IJsselstein bezette namens de provincie Utrecht de tweede plaats met 4.906 stemmen. Noord-Holland werd derde. De vleugelnoot op het Talmapplein in Zaandam kreeg 688 stemmen.

De strijd aan de top van het klassement bleef lange tijd spannend. In de laatste week van de verkiezing verwijderd SBNL Natuurfonds traditiegetrouw de stemmentellers van de site. Vanaf dit moment weten de deelnemers dus niet meer hoe de stemmenaantallen zich ontwikkelen. Toen de stemmentellers verdwenen, lag Noord-Brabant ongeveer 650 stemmen voor op Utrecht. Maar dankzij een indrukwekkende eindsprint won Oisterwijk uiteindelijk toch nog met een riante voorsprong. De lokale organisatie Bezoek Oisterwijk (die de Marialinde had aangemeld bij SBNL Natuurfonds) en de gemeente kregen daarbij in die laatste week veel hulp. Onder meer lokale ondernemers, vrijwillig boswachter Frans Kapteijns, de provincie Noord-Brabant en zelfs de gemeente Etten-Leur (die de verkiezing won in 2020 met de Moeierboom) sprongen bij.

Regionale en landelijke media

De verkiezing voor De Boom van het Jaar kon opnieuw rekenen op veel aandacht vanuit de media. In alle 12 provincies besteedden de regionale media (krant en/of radio en tv) aandacht aan de provinciaal genomineerde boom. Daarnaast kreeg de verkiezing aandacht via de landelijke media. Zo wijdden onder meer Trouw en het Reformatorisch Dagblad een artikel aan De Boom van het Jaar en interviewde NPO Radio 5 SBNL-woordvoerder Marlies Kolthof.

De Marialinde in Oisterwijk werd in 1388 voor het eerst vermeld in officiële documenten en is waarschijnlijk meer dan 650 jaar oud. ©Rob Visser Photography

Europese equivalent

De nationale stemronde voor De Boom van het Jaar werd dit jaar voor de zesde keer gehouden. De verkiezing is onderdeel van de Europese equivalent Tree of the Year, waaraan in 2024 17 Europese landen zullen deelnemen. Litouwen sluit zich dan aan als de nieuwste mededinger. SBNL

Natuurfonds beschikt over het exclusieve recht om de Nederlandse inzending voor deze Europese verkiezing te mogen selecteren en doet sinds 2019 mee.

De volledige uitslag van De Boom van het Jaar 2023 is terug te lezen op onze website: www.deboomvanhetjaar.nl

SBNL Natuurfonds excursies

In 2024 kunt u deze excursies verwachten

Meer informatie via
sbnl Natuurfonds.nl
of scan de QR code

Natuur & stilte

Klooster Nieuw Sion
(Diepenveen,
Overijssel)

Voedsellandgoed

Landgoed Geijsteren
(Limburg)

Helenavaart (eigen terrein) en omgeving

op de grens tussen
Noord-Brabant en
Limburg

Agroforestry

Alblasserwaard
(Zuid-Holland)

Grootouder- kleinkind excursie vleermuizen en historie

Fort Honswijk
(Utrecht)
3 mei

Opening SBNL Natuurfonds

Fort Honswijk
(Utrecht)

Heggen en meer

Gronsveld (Limburg)

Kwelders (eigen terrein)

Usquert, Groningen

Trend in broedvogels is licht stijgend

De gemiddelde trend van broedvogels is sinds 1990 geleidelijk met ongeveer 20% toegenomen. Er zijn 92 soorten met een toename en 84 soorten met een afnemende populatie. De toe- of afname vormt vaak een weerspiegeling van veranderingen in de leefomgeving, zoals verbetering van de waterkwaliteit, het ouder worden van bossen en het intensiever gebruik van het landelijk gebied. Onder de toenemende soorten zijn verhoudingsgewijs veel vogels van moeras en open watergebieden zoals grote en kleine zilverreiger, brandgans en grauwe gans.

Ook karakteristieke bossoorten doen het goed. Onder deze soorten is de middelste bonte specht het sterkst toegenomen, maar ook de andere spechtsoorten doen het goed. Onder de afnemende soorten zijn verhoudingsgewijs veel soorten van open natuurgebieden en agrarisch gebied. Onder de vogels van het boerenland zijn de grauwe gors, patrijs en kemphaan de sterkste dalers. Ook vogels van open natuurgebieden zoals duin en heide doen het gemiddeld niet goed. Sommige soorten zijn zelfs geheel verdwenen, zoals duinpieper en ortolaan. Veel van de soorten met negatieve trends komen voor op de Rode Lijst van bedreigde vogelsoorten. Tot 2005 nam het aantal broedvogelsoorten op de Rode Lijst toe. Maar daarna is het aantal ongeveer gelijk gebleven. De gemiddelde ernst van de bedreiging is sindsdien echter wel gestegen.

Bron: Compendium voor de Leefomgeving,
21/11/2023

Brandganzen Foto: Albert Erik de Winter

Kemphanen Foto: Ingrid van Biljouw

GIFTEN

In het derde kwartaal van 2023 hebben donateurs ons weer verrast met een extra ruime donateursbijdrage. Wij zijn dankbaar voor hun trouwe steun. Van een particulier fonds ontvingen wij 500 euro. Blij verrast waren wij met een legaat van 100.000 euro van de heer Leegwater.

Wist u dat u (middel)grote bedragen fiscaal kunt aftrekken? Dat kan door vijf jaar lang een vast bedrag te schenken. U trekt uw gift vervolgens af van de inkomstenbelasting. Overweegt u een periodieke schenking? Neemt u dan contact met ons op, dan helpen we u graag verder. SBNL Natuurfonds is erkend als ANBI en draagt over de ontvangen giften geen belasting af.

ABONNEMENTSPRIJS STIJGT PER 1 JANUARI 2024

Wegens gestegen porto- en papierprijzen wordt de abonnementsprijs voor Mijn Natuur per 1 januari 2024 verhoogd. De nieuwe abonnementsprijs voor niet-donateurs wordt €19,50. Leden van agrarische natuurverenigingen, de Jagersvereniging en de NOJG betalen €17 per jaar. Donateurs van SBNL Natuurfonds ontvangen het blad gratis.

Rhodonia placenta

Hypholoma fasciculare

Pluteus chrysophaeus

Leptosporomyces fuscostratus

Trametes versicolor

Stereum sanguinolentum

Amylostereum chailletii

Rickenella fibula

Een team van paddenstoelenexperts maakte een inventarisatie van de aanwezige paddenstoelen op het dode hout.

NORA GROIN MICHIENSEN FONDS

DOOD HOUT SPEELT CRUCIALE ROL BIJ BIODIVERSITEIT BOS

‘De hele voedselketen wordt erdoor in gang gezet’

Welke organismen zijn verantwoordelijk voor de afbraak van dood hout in het bos? En welke processen spelen daarbij een rol? Naar een antwoord op die vragen zoekt persoonlijk hoogleraar Boscologie en Bosbeheer Frank Sterck (WUR) met een team van onderzoekers vanuit verschillende disciplines. Zij bestuderen al sinds 2012 twee zogeheten ‘bomenkerkhoven’. Een bijdrage van SBNL Natuurfonds maakte het mogelijk om het DNA van verschillende houtmonsters te analyseren. ‘Die bijdrage maakte uiteindelijk een groot verschil’, aldus de professor.

Een paar decennia geleden zag je in onze bossen nauwelijks dood hout. Maar gaandeweg werden bosbeheerders zich bewuster van het belang ervan. ‘Dood hout zet de volledige successie van leven in gang’, vertelt Frank Sterck. ‘Het gaat niet alleen om de schimmels en bacteriën die het zware werk doen, maar ook de organismen die weer leven van die schimmels, en vervolgens de beestjes die daarvan leven. Dus de hele voedselketen wordt erdoor in gang gezet. Heb je geen dood hout, dan reduceer je die voedselketen tot bijna nul.’

Meer leven

Europa telt nog maar weinig echt natuurlijke bossen. Maar voor zijn werk bezoekt Frank Sterck ze wel geregeld in andere delen van de wereld. ‘Het eerste dat je dan opvalt, is de enorme hoeveelheid dood hout en de grote variatie, van dikke stammen tot veel kleinere vermolmde takken. Ik heb er zelf geen vergelijkend onderzoek naar gedaan, maar je krijgt onmiddellijk het gevoel van veel meer leven.’

Armoede

Gelukkig groeit ook binnen Nederland en de rest van Europa de belangstelling voor de functie van dood hout. Sterck: ‘De traditionele manier van bosbeheer, waarbij je na tientallen jaren een eindooft hebt en daarna weer opnieuw begint, is aan het veranderen. Bosbeheerders worden zich bewust van

de armoede die je creëert als je bomen niet de ruimte geeft om dood te gaan. De dood heeft in het bos een dominante rol, ook bij andere vraagstukken zoals de koolstofcyclus.’

Breed spectrum van boomsoorten

Voor het onderzoeksproject LogLife werden al in 2012 twee zogeheten ‘bomenkerkhoven’ aangelegd; eentje op de zandgrond van landgoed Schovenhorst bij Putten en een kerkhof op de kleigrond van het Hollandse Hout in Flevoland. Hierbij werd gekozen voor een breed spectrum van acht loofboom- en zeven naaldboomsoorten. Van elke soort werden tien bomen gekapt, waarna van elke boom vijf stamstukken van 1 meter lang werden verdeeld over

vijf proefvakken. Het onderzoek zelf bestond vervolgens uit waarnemingen van stam-afbrekende paddenstoelen (de vruchtlichamen van schimmels), maar ook uit het nemen van houtmonsters.

Successie

‘Zodra je die stammen neerlegt, komt het hout beschikbaar voor allerlei soorten organismen die een aandeel hebben in de afbraak’, legt de hoogleraar uit. ‘We zagen duidelijk dat er sprake was van successie, een opeenvolging van soorten die aankomen en daar een rol vinden. Je hebt soorten die zich op de bast oriënteren, of op het hout. Gaandeweg zie je steeds meer soorten die de moeilijk afbreekbare onderdelen, zoals lignine, te lijf gaan. In het begin zagen we grote verschillen

De DNA-analyses van Chinese PdD-studente Shanshan Yang werden mogelijk dankzij een bijdrage vanuit het Nora Croin Michielsenfonds.

Frank Sterck (rood vest): ‘Met een combinatie van verschillende boomsoorten heb je automatisch een bredere variatie in organismen die van het dode hout afhangen.’

tussen verschillende boomsoorten. Maar geleidelijk merk je dat het naar elkaar toe beweegt. De afbraakprocessen resulteren uiteindelijk in een vergelijkbaar substraat, dus daar reageert dezelfde groep van schimmelsoorten op.’

Een krachtige tool

Een team van specialisten in paddenstoelsoorten maakte een inventarisatie van de paddenstoelen die op het afstervende hout te vinden waren. Maar de houtmonsters die waren genomen, bleven door een gebrek aan mankracht in tijd liggen. Totdat de mogelijkheidszich voordeed de Chinese student Shanshan Yang haar PhD-onderzoek hieraan te laten wijden. Dankzij een bijdrage van bijna €9.000 uit het Nora Croin Michielsens Fonds werd het mogelijk om DNA-analyses te maken van de houtmonsters. Dit leverde belangrijke extra informatie op.

Sterck: ‘In theorie kun je het aantal schimmels onderschatten, omdat je de schimmels die zich niet met een paddenstoel aan de oppervlakte laten zien, mist. DNA-analyse van de houtmonsters ondervindt dit. Die DNA-analyses zijn echt iets van de laatste jaren. Ze worden steeds efficiënter en zijn daardoor zo’n ongelooflijk krachtige tool. Voor ons leverde het uiteindelijk een completer plaatje op. Daaruit zijn inmiddels een aantal interessante wetenschappelijke papers ontstaan.’

‘Het was fijn dat er veel begrip was voor het feit dat wetenschappelijk onderzoek tijd kost.’

Onderzoek kost tijd

Over het contact met SBNL Natuurfonds is de hoogleraar dan ook zeer te spreken. Frank Sterck: ‘Het was fijn dat er veel begrip was voor het feit dat wetenschappelijk onderzoek tijd kost. De DNA-analyse op zich is al tijdrovend, maar daarna volgen de statistische analyses en de bespreking hiervan binnen je team. We wilden daarnaast graag een toegepaste waarde voor onze resultaten vinden in het veld. Ik wilde het generieke verhaal vertellen. Dat hebben we gedaan met een uitgebreid artikel in het Vakblad Natuur, Bos en Landschap. Zodat ook voor een breder publiek bekend wordt wat we hebben ontdekt.’

Een divers en weerbaar bos

De belangrijkste tip die de professor voor bosbeheerders heeft, is: zorg voor meer diversiteit in je bos. ‘Er zijn natuurlijk verschillende oorzaken, waardoor de biodiversiteit in onze bossen is verschaald in de afgelopen decennia. Maar dood hout en de decompositie die het veroorzaakt kan de biodiversiteit enorm helpen. Het staat aan de basis van de hele voedselketen.

Veel van de schimmels zijn specifiek voor een bepaalde boomsoort. Dus met een combinatie van verschillende boomsoorten heb je automatisch een bredere variatie in organismen die van het dode hout afhangen. En dat werkt op allerlei niveaus door.’

Frank Sterck: ‘Ook voor de weerbaarheid van het bos in relatie tot het klimaat is het beter om boomsoorten te mengen. Er zijn veel effecten van klimaatverandering die we nog niet goed kunnen voorspellen, omdat het relatief recent is. Maar door te mengen beperk je de risico’s. Een soort die het loodje legt, maakt ruimte voor een soort die zijn plek kan innemen. Ook veel natuurlijke bossen kennen menging, het zijn mooie bossen om te zien. Met het dode hout creëer je variatie in substraten en maak je het bos aantrekkelijk voor een veel bredere groep van organismen die daarvan leven. In de hele piramide omhoog zie je dat uiteindelijk terug.’

TEKST: MARLIES KOLTHOF

FOTO’S: LEO GOUDZWAARD (BOMENKERKHOF), NICO VAN DAM (PADDENSTOELEN)

NATUUR OM DE HOEK LEIDT TOT NIEUWE SAMENWERKINGEN

Dit jaar nog gaat de schop in de grond

Het project Natuur om de Hoek van SBNL Natuurfonds krijgt langzaam maar zeker steeds meer vorm. Bij twaalf concrete pilots wordt in het najaar en de winter het eerste plantgoed aangepoot. De impact van deze werkzaamheden ziet u in het overzicht in dit artikel. Intussen raken de plannen van SBNL Natuurfonds steeds breder bekend en leidt Natuur om de Hoek nu al tot nieuwe vormen van samenwerking met gelijkgestemde organisaties.

Loes Vinkenburg

Loes Vinkenburg is verbonden aan het Agroforestry Netwerk, afdeling Noord-Brabant. De organisatie probeert mensen die interesse hebben in agroforestry samen te brengen met kennis en ervaring in het veld. ‘Agroforestry is een mes dat aan meerdere kanten snijdt als je kijkt naar het vraagstuk van de klimaatopgave’, vertelt zij. ‘Je plant bomen en struiken en verhoogt daarmee de biodiversiteit, maar als meerjarige gewassen zorgen zij bijvoorbeeld ook voor bodemverbetering en waterbuffering.’

Uitstoot compenseren

Inmiddels telt het netwerk 200 leden. Zestig bedrijven zijn daadwerkelijk gestart met agroforestry. Naast het delen van kennis en ervaringen richt het Agroforestry Netwerk zich de komende tijd ook op de reeds gestarte bedrijven bij hun verdienmodel en het vermarkten van hun producten. Daarnaast denkt de organisatie na over mogelijkheden voor het mkb om iets te doen aan de compensatie van hun CO₂-voetafdruk. Vinkenburg: ‘We willen de koolstofvastlegging die via agroforestry plaatsvindt verwaarden door het als credits te verkopen. Zo kunnen bedrijven hun uitstoot compenseren, en misschien in de toekomst ook burgers hun vliegreis of auto.’

Duurzame, gezonde leefomgeving

Marieke den Nijs is programmaleider biodiversiteit bij de Natuur en Milieufederaties, een landelijke koepel van twaalf provinciale federaties die zich inzetten voor een duurzame, gezonde leefomgeving. ‘We werken met de provincies samen aan een aantal landelijke thema’s: circulaire economie, energie en klimaat, en biodiversiteit. Op die thema’s voeren wij landelijke projecten uit, zoals Plan Boom, waarmee we miljoenen bomen willen aanplanten. De provinciale Natuur en Milieufederaties hebben op die landelijke thema’s ook hun eigen projecten. Daar geven ze elk een eigen

invulling aan, afhankelijk van wat er speelt in de provincie.’

De Natuur en Milieufederaties werken op verschillende manieren samen met vrijwilligersgroepen. ‘Een voorbeeld is het project Groen in de Buurt’, vertelt Marieke den Nijs. ‘Daarvoor maken bewoners een plan en zij planten en beheren het groen in hun wijk. Wij helpen met inhoudelijke kennis en financiering.’

Enthousiasteling met missiedrang

Marjolein Staal is voorzitter van de Stichting DikGroen, opgericht in 2008 door Egbert Dikkers en Andrea Groenewegen. De stichting heeft tot doel kinderen te betrekken bij de natuur. Hiertoe stelt DikGroen financiën beschikbaar voor kleine, eenvoudige initiatieven die kinderen een natuurbeleving bieden. Sinds de oprichting zijn op die manier ruim 10.000 kinderen mee de natuur in genomen.

Staal: ‘Er zijn best veel fondsen voor natuuractiviteiten, maar die gaan vaak gepaard met ingewikkelde subsidieformulieren. De mensen die wij proberen te bereiken willen meteen aan de slag en vinden zo’n formulier zonde van hun tijd. Wij richten ons dus op de enthousiasteling met missiedrang. Ons aanvraagformulier kost je een kwartiertje: wat ga je doen en wanneer, hoeveel kinderen of jongeren bereik je ermee en wat heb je daarvoor nodig? Na afloop is het opsturen van een bonnetje en een paar foto’s meestal voldoende als verantwoording.’

Visnetjes en ringmaterialen

DikGroen richt zich bij het ondersteunen van natuurbeleving voor kinderen onder meer op het financieren van praktische benodigdheden: ‘Dit kan heel breed zijn. We hebben bijvoorbeeld visnetjes gesponsord voor kinderen die slootje gingen vissen met een natuurgids. Of onkosten gefinancierd voor kinderen uit armere wijken tijdens een middagje strandjutten. Onlangs hebben we nog de ringmaterialen van een bevroren uilenexpert gesponsord, die kinderen meeneemt op ringexpedities. Als het maar iets is, waarbij kinderen direct de natuur in gaan. Want als zij enthousiast worden en genieten, is de kans groot dat zij later ook goed voor die natuur zullen zorgen.’

Voederhagen, thee en ciderboomgaard

De recente contacten die SBNL Natuurfonds nu met deze drie organisaties

**DE IMPACT VAN SBNL NATUURFONDS
NATUUR OM DE HOEK**

Aanplant landschapselementen in 2023/2024

Heggen
3.375 m

Poel
1900 m²

Struweel
11.191 m

Kruidenrijk grasland
55.350 m²

Strokenteelt
27.400 m²

Bomenrij
450 m

onderhoudt, ontstonden dankzij Natuur om de Hoek. Het contact met het Agroforestry Netwerk in Noord-Brabant kwam tot stand via oprichter Piet Rombouts. Inmiddels zijn er drie projecten geselecteerd waarin het Agroforestry Netwerk in Noord-Brabant samen optrekt met Natuur om de Hoek. Loes Vinkenburg vertelt: ‘In De Moer wil een melkveehouder op zijn percelen voederhagen, hagen en een vogelbosje realiseren. Daarnaast loopt in Zeeland (dorp) een project rond een kruidenbos voor thee en medicinaal gebruik. Vruchtdragende bomen en struiken worden hier gecombineerd met kruidenteelt in de ondergroei. En tot slot in Oirschot een tuinder die een op basis van de permacultuur- principes ontworpen ciderboomgaard wil combineren met tussengelegen groentebedden. Voor deze drie projecten gaan wij samen met Natuur om de Hoek fondsen werven.’

Brug naar de toekomst

Loes Vinkenburg ziet absoluut potentie in het concept

Marjolein Staal

van Natuur om de Hoek: ‘Je brengt een beweging op gang die mensen betreft bij agrarische bedrijfsvoering. Je maakt de herkomst van ons voedsel en de relatie tot de klimaatopgave heel tastbaar. Zo sla je een belangrijke brug naar de toekomst.’

Het contact met de Natuur en Milieufederaties ontstond tijdens een evenement. Ook Marieke den Nijs denkt dat Natuur om de Hoek kans van slagen heeft. ‘Je ziet steeds vaker dat agrariërs en omwonenden de handen ineenslaan om de leef-omgeving te verbeteren. Mensen dragen graag bij aan meer natuur in hun eigen buurt, ze willen iets tastbaars doen.’

Landelijk opschalen

Inmiddels werkt de provinciale Natuur en Milieufederatie in Zuid-Holland al samen met Natuur om de Hoek bij de aanleg van een proefperceel agroforestry. Een agrariër uit het netwerk van de natuurorganisatie gaat het project trekken. Marieke den Nijs: ‘Wij draaien momenteel een proefproject rond agroforestry in Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht. Uiteindelijk willen we kijken hoe we dat

landelijk kunnen opschalen. Daarin willen we graag met jullie optrekken. Ook onze provinciale afdelingen weten jullie nu te vinden.’

Belofte

Het contact met DikGroen kwam tot stand via oprichter Egbert Dikkers die bekend was met het werk van SBNL. Tot een concrete samenwerking kwam het nog niet. Marjolein Staal: ‘Maar we hebben wel de belofte uitgesproken van een verwijzende functie naar elkaar. Het is voor ons fijn dat er zo een kanaal bij is gekomen, waarmee wij hopelijk nog meer kinderen kunnen bereiken. In de toekomst kunnen we misschien zelfs samenwerken in een project via Natuur om de Hoek, waarbij kinderen of jongeren direct met de natuur in aanraking komen.’

TEKST: MARLIES KOLTHOF

Marieke den Nijs

Uitzonderlijk herstel van es en esrand bij Heino

Overall in het landschap zijn ze te vinden: essen, enken of engen. Kenmerkende bulten van soms enkele meters hoog. Gevormd in honderden jaren door mest, plaggen en strooisel op te brengen. Dikwijls zijn ze omringd door een houtwal. Landgoed De Vlamincckhorstweg herstelt zo'n es met esrand in ere, mede dankzij het Van Hemertfonds.

Het opknappen van de es is uitzonderlijk. Meestal gaat de aandacht uit naar een landschapselement, zoals een houtwal, singel of haag. De eeuwenoude glooiing wordt vergeten, terwijl een es mede bepalend is voor het coulissenlandschap. In dit geval in Salland bij Heino. Voor Han Oortwijn, mede-eigenaar en beheerder van het familielandgoed, is het buiten kiff om ook een es te herstellen. 'Natuurhistorisch waardevol. Gewoon mooi om 'm in originele staat terug te brengen.'

Gemeenschap profiteert
Hij vond het Van Hemertfonds van SBNL Natuurfonds aan zijn zijde. Dat stelde €12.000 beschikbaar. De opknapbeurt is onderdeel van een groot herstel- en beheerplan, dat Landschap Overijssel heeft opgesteld en in de komende jaren

uitvoert, samen met vrijwilligers uit Heino. De eigenaren hebben er een bijzondere bedoeling mee, legt Han Oortwijn uit. 'We willen de samenhang herstellen, zodat een mooi landschap ontstaat met natuur waarvan wij kunnen genieten. En waar de gemeenschap van Heino kan wandelen en recreëren.' Dat gebeurt nu overigens al volop in het 'Bouwhuysbos', zoals het landgoed in de volksmond heet.

Landschap uit 1850 tot 1900
De eigenaren hebben een landschap voor ogen zoals het rond 1850 tot 1900 was. Dat geldt behalve voor de es en de esranden met houtwallen ook voor twee percelen grasland en een beek, de Vloedgraven. De es hoort bij een historische gordel van oude esgronden aan de noordoostelijke rand van het landgoed. Als verhoging in het landschap zijn ze nog goed herkenbaar.

VRUCHTBAAR

De es herinnert aan de tijd dat boeren op zandgronden hun vee in de potstal hadden staan. Was de stal aan het eind van de winter vol, dan werd de mest, gemengd met plaggen en strooisel, uitgereden op de akker. De grond werd zo vruchtbaar genoeg om er gewassen op te verbouwen zoals graan, voederbieten en boekweit.

Winterrogge en akkerkruiden
Aan de zuidzijde is de es moeilijker te zien, waarschijnlijk omdat ze in het verleden deels geëgaliseerd is. Daar wordt grond aangebracht om hem op te hogen naar de oorspronkelijke staat van zo'n 2,5 meter hoogte. Op de akker komt straks net als vroeger met name winterrogge te

↑ Op het landgoed kunnen wandelaars nu al genieten van de natuur.
← De Vlamincckhorstweg wil de essen van het landgoed in ere herstellen.

staan, het gewas dat eeuwenlang heerste op de zandgronden. Daarnaast komen in de rand wintervaste akkerkruiden. Goed als bloeiende kruiden voor insecten om er hun voedsel vandaan te halen. De ruigte dient als dekking. De es krijgt ook een steilrand. Misschien verleidt dat ijsvogels om er een nest te maken.

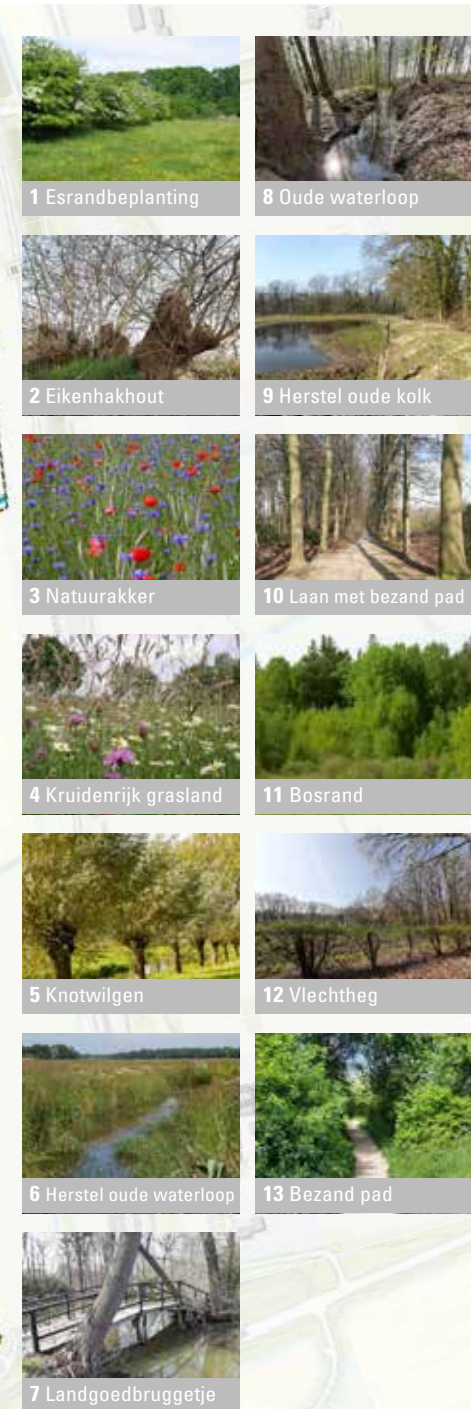
Struiken en hakhout

Om een es ligt vrijwel altijd een esrand of eswal. Zo ook bij de Vlamincckhorstweg. Ze had meerdere functies. Allereerst als moeilijk doordringbare afscheiding die ervoor zorgde dat het vee binnen het weiland bleef en het wild erbuiten. De wal bevatte ook eiken en essen.

BROER EN ZUS LANDGOED

De Vlamincckhorstweg, 22 hectare groot, grenst aan een landgoed met vrijwel dezelfde naam. Dat is de Vlamincckhorst van bijna 5 hectare. Oorspronkelijk hoorden ze bij elkaar, maar gingen op een gegeven moment hun eigen weg. In de jaren 80 is de familie Oortwijn opnieuw in het bezit gekomen van de Vlamincckhorstweg. De twee landgoederen beschikken nu weer over vrijwel alle grond die vroeger tot het complex behoorden. De Vlamincckhorstweg bestaat alleen uit weilanden en bos. Het andere landgoed beschikt nog wel over bebouwing. Voor het herstel van de paden en de tuin daar stelde het Van Hemertfonds eerder geld beschikbaar.

Referentiebeelden Integraal beheerplan Landgoed de Vlamincckhorstweg

Bedoeld als hak- en stookhout voor de bakoven en kachel, of om stelen voor de schop, bezem of ander gereedschap te maken. Om de paar jaar ging de bijl in de hakhoutstoven. Ze hadden prachtige veldnamen op het landgoed zoals de 'Grote Houwe', wat omhakken of uitkappen betekent.

De hakhoutstoven bij de Vlamincckhorstweg zijn vermoedelijk eeuwenoud. Alleen zijn ze al 60 jaar niet meer gekapt. Het gevolg is dat ze zijn doorgesloten. Een rigoureuze kap kunnen ze niet aan. Daarom worden ze stapsgewijs in drie tot vijf jaar teruggebracht. Het laatste deel van het

werk bestaat uit het omvormen van twee percelen grasland en het herstel van de beek Vloedgraven.

Vitaal en gevarieerd

Dat alles moet bijdragen aan het verkrijgen van een vitaal en gevarieerd landgoed met kenmerkende cultuurhistorische elementen. Interessanter voor mens, plant en dier. Han Oortwijn blijft er nuchter onder: 'We moeten het nu grotendeels uit eigen portemonnee betalen en uit bijdragen, zoals we van SBNL Natuurfonds krijgen. Dat laatste is geweldig.'

TEKST: HANS SIEMES
FOTO'S: LANDGOED VLAMINCCKHORSTWEG

MOMENT VAN MENOP

Weerribben/Beltschutsloot

WINTERSTILTE

*Het riet is wit, de struiken wit
De winter heeft het landschap wit beïjzeld
Water en boot zijn vergrijseld*

*De molen is behoedzaam stil
En van de bomen geen enkel takgetril
Wat zwijgend winterland is dit!*

Ik vouw mijn handen en aanbid.

JACQUELINE VAN DER WAALS
(1868-1922) (bewerkt)

Van verdriet- naar gelukslandschap

‘Heggen maken deel uit van onze traditie. Laten we ze weer deel laten uitmaken van onze toekomst.’ Dat is de boodschap van landschapsonderzoeker Kenneth F. Rijsdijk. Hij schreef er een informatief boekje over.

Verdriet-landschap: een relatief nieuw woord in onze Nederlandse taal. Het begon een jaar of tien geleden met een ander woord: landschapspijn. Gaandeweg zijn deze twee nieuwe woorden een eigen leven gaan leiden. Het is opmerkelijk dat je vergeefs zoekt naar een tegengestelde uitdrukking. Hoe vaak hebben we het over landschapsgeluk of geluk-landschap? Is dat omdat we nog maar weinig van die landschappen hebben of omdat we er weinig oog voor hebben?

Een flinke boost

In 2019 fietste landschapsonderzoeker Kenneth Rijsdijk in het noorden van het land langs eindeloze grasvlaktes met hier en daar

een boerderijtje. Een eeuw geleden stond het daar nog vol met heggen die een fraaie, streekeigen aanblik boden. Al die heggen zijn verdwenen, onder meer door schaalvergroting en intensivering van de landbouw. ‘Stel dat we die heggen terugbrengen’, vroeg Rijsdijk zich af. ‘Zou dat de natuur in ons land niet een flinke boost geven?’

Voor de universitair docent was dat reden om, samen met zijn studenten aan de Universiteit van Amsterdam, onderzoek te gaan doen naar de rol van heggen in ons landschap. Een weerslag daarvan vinden we in het boekje ‘Heg, een behaaglijk landschap voor mens en natuur’. De opbrengst komt ten goede aan de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap.

Sinds 1900 verdween 225.000 kilometer heg uit Nederland.

Voor het boekje voerde Kenneth Rijsdijk gesprekken met onder meer boeren, natuurbeschermers en mensen uit de gezondheidszorg.

Profijt

De onderzoeker berekende zelfs hoeveel profijt heggen de gemiddelde Nederlander per strekkende meter oplevert. En dan gaat

het, zo zien we in zijn verzilveringstabel, over tientallen miljoenen euro’s besparing per jaar bij 100.000 kilometer heg. Het grootste deel daarvan komt uit het wegvallen van chemische plaagbestrijding en de vermindering van de kans op ziektes die dieren op mensen overbrengen. Toerisme is goed voor een derde plaats. Hoog scoren ook begrippen als waterberging, waterwering en gezondheid.

Sterk dooraderd

Wie op oude kaarten van Nederland kijkt ziet het meteen: waar zijn al die heggen gebleven? Een grove schatting leert dat er sinds 1900 225.000 strekkende kilometer heg in ons land is verdwenen. Ons land was ooit zo sterk dooraderd dat we het ons nu nauwelijks meer kunnen voorstellen. En op, onder en in die heggen groeide en bloeide van alles. Dat schaalvergroting, mechanisering en ruilverkaveling een factor van belang zijn is bekend, maar er speelt meer.

Economisch rendabel

Zo trad in 1908 de Rivierenwet in werking. Deze wet bepaalde dat rivierwater zo snel mogelijk naar zee moest kunnen stromen, zonder dat het in het winterbed vertraagd en opgestuwd werd. Tegenwoordig worden er gelukkig wel meer maatregelen genomen door Rijkswaterstaat om oude heggen in stroomgebieden (zoals bij de Grebbeberg) te behouden. Uiteindelijk werden de meeste heggen vervangen door prikkeldraad, wat voor boeren economisch rendabel was. Heggen vragen immers ook om

onderhoud en ze nemen plaats in op grond waar geld mee verdiend moet worden.

Catastrofale schimmel

Een andere nekslag voor de heg kwam uit Amerika: Perenvuur, tegenwoordig beter bekend als Bacterievuur. Deze schimmel bleek vooral catastrofaal voor fruitbomen en uit Italië geïmporteerde meidoorn. In Nederland en België werden na 1980 massaal besmette meidoorns verwijderd. Hierdoor verdwenen ook veel oude meidoornhagen.

Ziektelandschap

Dat wij ons zo thuis voelen in een kleinschalig landschap hangt volgens Kenneth Rijsdijk in grote mate samen met de aanwezigheid van heggen. De regionale verschillen tussen verschijningsvormen van heggen zijn groot, en diep verbonden met de cultuur van het landschap. ‘Een heggenloos landschap is een ziektelandschap’, stelt de universitair docent. ‘Plagen kunnen zich makkelijk ontwikkelen en verspreiden. Bijna alle van dier op mens overdraagbare ziektes als vogelgriep, Q-koorts en varkenspest worden door kleine knaagdieren overgebracht op vee, blijkt uit onderzoek van het RIVM. In een heggenloos landschap fungeren boerderijen als magneten voor deze knaagdieren. Ze kunnen via de ontlasting zoönosen overbrengen op staldieren. In een heggenrijk landschap zijn veel meer bufferzones, waar voedsel te halen valt. De boerderijen blijven dan buiten schot. Daarnaast worden de heggen bevolkt door de natuurlijke vijanden van knaagdieren, zoals wezel, hermelijn en vos.’

Een multifunctioneel landschapselement

Heggen verbinden bovendien de natuurgebieden die als eilanden in ons landschap zijn overgebleven. Ze verbeteren de biodiversiteit, maar ze nemen ook koolstof op. Een kilometer heg vangt net zoveel CO₂ af als vijf bomen. Ze stimuleren het bodemleven en bieden onderdak aan bestuivers zoals wilde bijen, en plaagbestrijders zoals kevers, mijten en wantsen. Een heg biedt schaduw en vangt wind op en daarmee ook uitstoot van verkeer, en verwaaide gewasbeschermingsmiddelen en stikstof uit de landbouw. De zachtere bodem houdt water vast. De begroeiing is een buffer voor plotselinge hoosbuien, en ze voorkomen het wegspoelen van de bodemlaag van akkers. Kortom, heggen houden ons landschap vitaal en gezond.

Plantfysiologie

Onlangs werd Kenneth Rijsdijk gevraagd een lezing over heggen te geven aan plant-

Heggen fungeren als lucht- en waterfilters, voorkomen ziekteverspreiding en helpen de biodiversiteit.

fysiologen van de Universiteit van Utrecht. Voor die lezing verdiepte hij zich in wat planten fysiologisch doen met lucht- en waterverontreiniging. De onderzoeker zei hierover op het sociale medium X: ‘Al snel vond ik dat heggen de lucht kunnen zuiveren. De Wageningse onderzoekers

Annette Pronk en Chris van Dijk ontdekten dat struikachtige planten de lucht zuiveren van fijnstof en stikstof. Zij ontdekten dat de verontreinigde lucht die in de struiken is beland door turbulentie wordt vermengd met schone lucht. Hierdoor neemt de concentratie giftige stoffen af. Op de haartjes

en waslaagjes op de planten blijven fijnstof-deeltjes plakken en deze worden vervolgens opgenomen door de plant. Verder nemen ook de huidmondjes van de plant de fijne stoffen op. Deze stoffen worden vervolgens opgenomen in de biomassa en geneutraliseerd. Planten zijn dus inderdaad luchtfilters, zij maken de lucht voor ons schoon.’

Regeneratieve kracht

Een andere studie toonde aan dat heggen ook optreden als waterfilters en het water zuiveren van nitraten. Tot 60% van de nitraten in het grondwater kan worden opgenomen door heggen. Rijsdijk: ‘Deze studies laten zien dat heggen de lucht en het grondwater ontdoen van kwalijke stoffen en illustreren de regeneratieve kracht van de natuur. Met het aanleggen van meer heggen verhogen we niet alleen de biodiversiteit, maar maken we onze leefomgeving ook gezonder voor onszelf en onze kinderen.’

Heg, een behaaglijk landschap voor mens en natuur, Kenneth F. Rijsdijk, Noordboek Natuur, ISBN 978 90 5615 9245

TEKST: OSWIN SCHNEEWEISZ
FOTO’S: ARCHIEF SBNL NATUURFONDS

SPREEKWOORD UIT HET DIERENRIJK

Meer nog dan de houtduif heeft de holenduif een grijs verkleed. De holenduif is rustiger en minder waakzaam. De kans is groot dat zij het zinnebeeld was van de arkduif in het Bijbelverhaal die met een olijfblaadje terugkeerde naar Noach. Het was het teken dat de mensheid was gered na het gedwongen verblijf op de woeste baren van het overstroomde land. Meer dan ooit spreken natuurrampen weer tot de verbeelding. Dankzij het verhaal over de ark van Noach is de duif voor velen het symbool van vredelievendheid en geluk.

Eenvoudig en alledaags

‘Zo grijs als een duif’ is een natuurlijke aanduiding voor senioren. Opvallend genoeg zijn vrouwen vaak minder grijs dan mannen. De verklaring hiervoor: ‘Verf ik mijn haar niet, dan word ik zo grijs als een duif.’ Vergelijkingen met de natuur (zo rood als een tomaat) of met dieren, in het bijzonder huisdieren, vergroten herkenbaarheid. Ze zijn populair, omdat zij lezer en luisteraar meestal wijzen op eenvoudige, alledaagse kenmerken als kleur, geluid, gemoedstoestand (honger als een paard) of omvang (dik als een olifant). De vergelijkingsvorm ‘Zo ... als een ...’ is door veelvuldig gebruik soms omgezet in een vaste verbinding. Kanariegeel en ravenzwart zijn er voorbeelden van. Ook duifgrijs heeft die status gehaald volgens Van Dale.

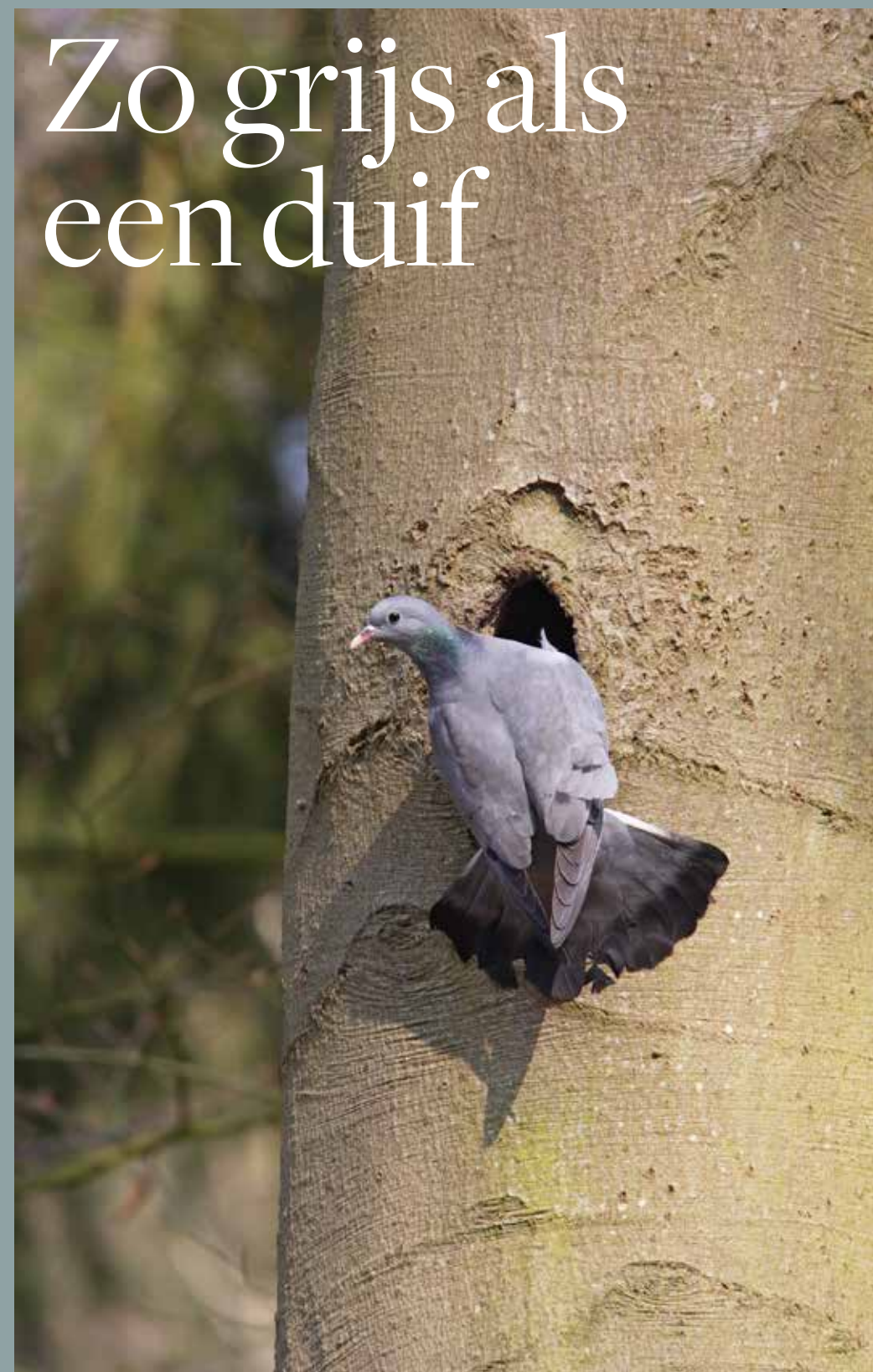
Een groot genoeg

De holenduif in zijn nestholte diep in het bos straalt een enorme rust uit. Het is een groot genoeg voor de natuurliefhebber om te ervaren dat het nest ieder jaar weer bezet wordt. De iriserende halsspartij van de holenduif doet denken aan de kievit. Die valt in aantal echter terug, terwijl de holenduif sinds de eeuwwisseling beter gedijt. Dat is terug te voeren op verbeterde natuurlijke leefomstandigheden.

Argeloos als een duif

Ook dierenvergelijkingen die teruggrijpen op vroeger zijn eigenlijk ‘niets nieuws onder de zon’. Het spreekwoord: ‘argeloos als een duif’ is volgens Van Dale terug te voeren op Matteüs 10:16 : ‘Zie, ik zend u als schapen midden onder wolven; weest

Zo grijs als een duif

dan voorzichtig als slangen en argeloos als duiven.’ Onlangs maakte BIJ12 overigens bekend dat we met negen roedels en in totaal zestig wolven de winter ingaan. Ik vraag me af: waar houdt ons argeloze

duivengedrag op en neemt het gevaar grenzen te overschrijden de overhand?

TEKST: KEES DE KROON
FOTO: JAN VAN DER GREEF

MAATSCHAPPELIJKE TRENDS HELPEN BIJ CULTIVEREN WILDE GEWASSEN

Vegetariërs en veganisten gaan ervoor zorgen dat zaadveredelaars veel meer wilde, eetbare planten gaan kweken. Die verwachting spreken Gert Jan Jansen en Laurette van Slobbe uit in het werkboek *Renderend Landschap*. Ook de trend om groenten (deels) rauw te eten draagt hieraan bij. 90 procent van het potentieel aan eetbare gewassen heeft nog geen plaats bij de kwekers. De overige 10 procent (ongeveer 150 gewassen) domineert de voedselproductie. Er worden nauwelijks nieuwe eetbare planten gecultiveerd. Maar de beide auteurs hebben flinke verwachtingen: van gewone berenklaauw tot brandnetel en van kaasjeskruid tot braamblad. Veel van die planten kun je ook telen in bermen, bosjes, akkerranden en landschapselementen.

1. Kaasjeskruid
2. Hondsdraf
3. Berenklaauw
4. De vruchten van de kornoelje zijn geschikt voor gerechten en taarten.
5. Bosandoorn
6. Brandnetel
7. Brave hendrik

Geld verdienen met teelt in landschapselementen

Herstel van landschapselementen is goed te combineren met de teelt van eetbare wilde planten, kruiden, heesters en vergeten groenten. Na het voedselbos is dat een volgende manier om landschap renderend te maken. Een werkboek geeft aan hoe je geld kunt verdienen met die teelt in een houtwal, singel, haag, een stukje bos of overhoekjes.

Lekker Landschap Kromme Rijn' bracht het in de praktijk. Tussen 2019 en 2023 draaide dit project om landschapselementen die de Stuurgroep Kromme Rijnlandschap wilde benutten voor de teelt van planten, groenten en heesters. Hieruit moesten producten worden gemaakt die geld opbrengen. Het is relatief nieuw en past bij een populaire trend van voedselbossen, agroforestry en het plukken van wilde planten uit de natuur. Het levert drie voordelen op: een fraaier landschap, een grotere biodiversiteit en een aanvullend inkomen voor de grondeigenaar. Bijkomend pluspunt bij dat laatste is volgens de bedenkers van het project dat de grondeigenaren door het extra inkomen minder afhankelijk hoeven te zijn van de ongewisheid van overheidssubsidies.

Werkboek *Renderend Landschap*

De provincie Utrecht, gemeenten en het Europese LEADER Fonds voor plattelandsontwikkeling stopten er geld in (in totaal 72.000 euro). Uiteindelijk rolde er een serie activiteiten uit: telen, excursies, producten maken, een stand tijdens de Floriade in Almere, maar ook een werkboek onder de titel *Renderend Landschap*. Dat boek is bestemd 'voor particulieren met een groot stuk land die wat anders willen dan een groot gazon of een paard', zoals de auteurs schrijven. Zij mikken ook op agrarische en andere natuurverenigingen, boeren, en particuliere eigenaren en beheerders van veel grond. Ze zien een goede toekomst voor deze aanpak. 'Want de landbouwtransitie zal uiteindelijk (moeten) uitmonden in het herstel van zoveel mogelijk lokale voedselketens, van land tot bord.'

Het project 'Lekker Landschap Kromme Rijn' borduurde voort op ervaringen die Gert Jan Jansen en Laurette van Slobbe eerder opdeden als pioniers met wilde

LEKKER LANDSCHAP KROMME RIJN

Het project past bij de doelstelling van de Stuurgroep Kromme Rijnlandschap. Ze ondersteunt particulieren gratis bij beheer en inrichting van natuur en landschap op hun grond. Dan gaat het om grondeigenaren in een groot deel in het zuiden van Utrecht tussen de Rijn, de Utrechtse Heuvelrug en de stad Utrecht.

planten, groenten en kruiden in de Hof van Twello, en nu in een tuin van 1,5 hectare. Ze waren tussen 2019 en 2023 ook de begeleiders van het project en zijn de auteurs van het werkboek. Dat is recent verschenen en verkrijgbaar via www.florae.nu.

Smaak en mondgevoel veranderen

De twee zien kansen mede vanwege een verandering in de culinaire gewoontes, smaak en het mondgevoel. Moest het

Aan de slag in het landschap met wilde planten, vergeten groenten en struiken, die geld opbrengen.

jarenlang vooral fijntjes en glad zijn, nu is het scherper, bitterder, ruwer en veel meer vers. 'We gaan terug in de tijd,' stellen ze vast. 'Terug naar bijvoorbeeld de verdwenen groente brave hendrik in plaats van spinazie à la crème.' Dergelijke oude landrassen, verdrongen door moderne veredeling, kunnen weer op het menu. 'Ze verdwenen indertijd niet omdat ze niet lekker waren, maar omdat ze minder makkelijk vers te houden waren of moeilijker te vervoeren', schrijven beide auteurs. Moderne technieken ondervangen die oude nadelen. 'Dat biedt mogelijkheden en nieuwe uitdagingen. Wie ooit bosandoorn heeft geproefd, een pesto met hondsdraf, of een taart of soep die met zaden van de gewone berenklaauw op smaak is gebracht, beseft de potentie.'

Het ideaalbeeld waar het project naartoe wil: een strook bloemen en planten in combinatie met landschapselementen.

Drie stappen

Al met al komt er het nodige kijken om succesvol te zijn met een renderend landschap. Het boek beschrijft drie stappen: het opzetten van een project met teelt en oogst, het verwerken van de producten en de verkoop. Om te beginnen is het advies om niet alleen aan de slag te gaan, maar een samenwerkingsverband te zoeken. In het project van de Stuurgroep Kromme Rijnlandschap waren bijvoorbeeld grondeigenaren, verwerkende bedrijven en de overheid betrokken, maar ook vrijwilligers. Het Schippershuis in Langbroek en Rozenbotteltuin De Put in Wijk bij Duurstede teelden en oogsten.

Duidelijke keuze

Hou bovendien de kosten in de gaten en maak ook een duidelijke keuze welk product of welke producten gemaakt en verkocht gaan worden. Dat is een ander belangrijk advies. Bij het project in de Kromme Rijn werd gekoerst op drie producten. Op een van de potjes staat uitdagend ‘De Oppepper’. Zeg maar een cup a soup, maar dan gemaakt van tien kruiden. Heet water erop en het levert een bijzondere drinkbouillon op. Het potje met ‘De Smaakmaker’ bevat specerijen van het zaad en de wortels van drie planten. Onder de naam ‘De Zoete Inval’ is een streekhoning gemaakt van wilde kruiden (munt

en klis) plus bloemblaadjes van de rimpelroos.

De prijs is belangrijk

De producten moeten ook renderen. Dan is de prijs een belangrijk element. Daar gaat het boek niet al te zeer op in. In zijn algemeenheid geven de beide schrijvers aan dat het prijsniveau voor de consument niet meer dan 15 procent hoger is, vergeleken met gangbare producten. En bij verse producten is het soms zelfs goedkoper.

TEKST: HANS SIEMES
FOTO’S: GERT JAN JANSEN,
LAURETTE VAN SLOBBE, ©JANNY RUARDY

OOGST EN OPBRENGST

Wat brachten wilde gewassen in 2022 voor de teler op in het project Lekker Landschap Kromme Rijn? In het werkboek staat een aardig overzicht. Hieronder een greep hieruit.

	Oogst in gram vers gewicht per m ²	Telersprijs in euro per kg
Berenklauw	100	50
Brandnetel	5.000	2,50
Hondsdrif	1.000	12,50
Kaasjeskruid	4.00	3,00

Uit wilde planten en kruiden maakte het project drie gedroogde producten. Laurette van Slobbe ontwikkelde het recept voor De Smaakmaker (specerijen) en De Zoete Inval (honing). Eerder al had ze de drinkbouillon samengesteld, die bij haar via www.florae.nu verkrijgbaar is. De Oppepper: €4,- De smaakmaker: €5,- De Zoete inval: €4,-

KUNST OP JE PAD

Verlangen naar Helvoirt

Ons land telt zeven standbeelden van Vincent van Gogh (1853-1890). Vier in Noord-Brabant, twee in Drenthe en een in Amsterdam. Van Gogh behoort daarmee tot de top van personen, die met standbeelden zijn geëerd. Bovenaan staat Koningin Wilhelmina uit haar tijd van herrijzend Nederland, gevolgd door Rembrandt van Rijn. De vier standbeelden in Brabant zal Van Gogh te danken

hebben aan zijn jeugd die hij in Brabant doorbracht.

Indrukwekkend

Het bord bij dit standbeeld is getiteld: ‘Verlangen naar Helvoirt’. Een kwart van zijn omvangrijke werk met ruim 850 schilderijen en bijna 1300 werken op papier vervaardigde hij in Brabant. Op een overzichtstentoonstelling in het Kröller-Müller Museum in de jaren 70 waren de aanwezige werken chronologisch genummerd.

Het was indrukwekkend te constateren dat het aantal doorliep tot boven de 2100. Opvallend is ook dat, behalve hét Vincent van Gogh in onze hoofdstad, ook andere musea, zelfs in het buitenland, zich speciaal beroemen op het bezit van Van Goghs.

Een nationaal park

Terug naar het Brabantse waar hij ook zijn eerste bekende meesterwerk De Aardappeleters schilderde. Vincent reisde in de vakantie-

periodes tussen 1871 en 1875 vaak naar Helvoirt. Zijn vader was dominee en enkele malen opnieuw beroepen in Brabant. Uit de correspondentie met zijn broer Theo spreekt het verlangen: ‘Ik kom met Paschen graag weer naar Helvoirt.’ Thans floreert het beeldmerk Van Gogh rondom de stedencirkel Den Bosch – Tilburg – Eindhoven – Helmond als nooit tevoren. Bekend onder de naam ‘Van Gogh Nationaal Park’: gedefinieerd als een allesomvattend gebiedsontwikkelingspark.

De hand van de meester

Het bronzen beeld in Helvoirt is geschonken door de Rabobank. Het stelt de schilder voor met ‘la main du maître’, de hand van de meester. Hij beleefde zijn glorie tijd in Frankrijk. In Parijs vertoefde hij in gezelschap van onder meer Picasso en Monet. Hij leerde er het pointillisme, het stippeltjes schilderen. Langzamerhand, met name in Zuid-Frankrijk, nam zijn liefde voor het uitbeelden van de natuur en de authentieke mens weer de overhand. Steeds krachtiger verwezenlijkt in bloemen, vrije-tijdsfeeren, personen en landschappen. Zijn bekendheid oversteeg na zijn dood geleidelijk aan verre grenzen.

Opvallend is hoe jongeren in Engeland en de VS, als ze horen dat je een Nederlander bent, soms vragen of je ‘Vèngòk’ kent. De tragiek van Van Gogh zelf is, zo gaat het verhaal, dat hij bij leven slechts één schilderij heeft verkocht.

TEKST EN FOTO: KEES DE KROON

Water is alom aanwezig

Op de Remise van Lunet aan de Snel is een uniek uitkijkpunt gecreëerd. Het ligt op loopafstand van het nieuwe kantoor van SBNL Natuurfonds in Fort Honswijk. Op het uitkijkpunt is zicht op diverse onderdelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals het Fort Honswijk, het inundatiekanaal en de polder Blokhoven, de Lekdijk en de uiterwaarden. Deze verhoging op het verdedigingswerk ligt aan een openbaar wandelpad dat over het fortterrein loopt.

Verhalen van het landschap

De Remise biedt niet alleen een weids uitzicht over het Eiland van Schalkwijk, maar is ook een prachtige plek om bezoekers te informeren over de verschillende verhalen die in het open landschap besloten liggen. In samenwerking met diverse partners is op de Remise een kunstwerk gerealiseerd, waarin de fysieke en digitale wereld bij elkaar komen.

Perspectief van water

WATERSTAAT is een werk van de Rotterdamse kunstenaar Geert Mul. Het kunstwerk intensificeert op een poëtische manier de ervaring met het fort en het landschap. Het laat de bezoeker het omliggende gebied lezen vanuit het perspectief van water. Of het nu gaat om de Stelling van Honswijk, de landbouw in polder Blokhoven of de natuur, water is in alles aanwezig.

Zes thema's

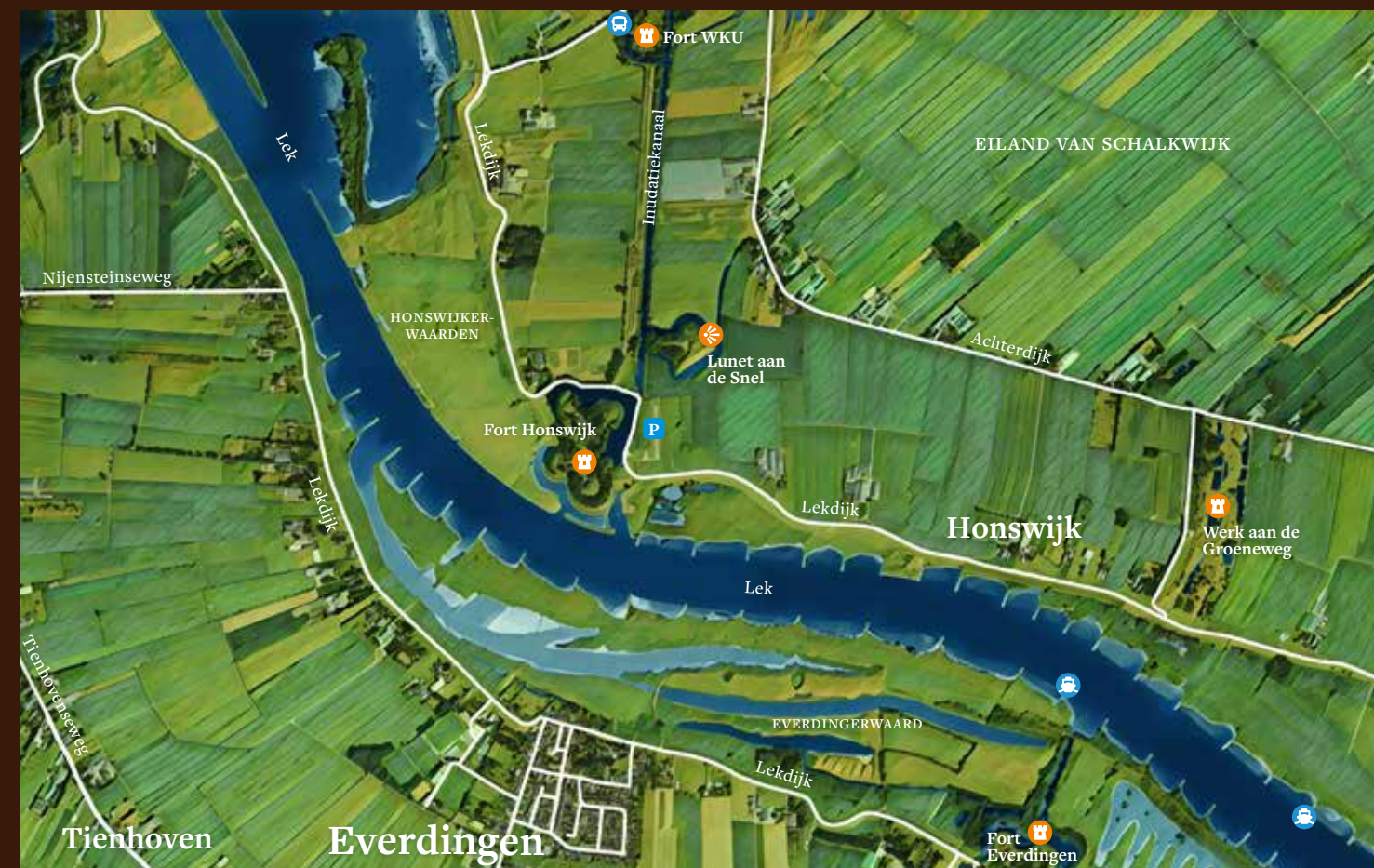
Door gebruik te maken van spiegels voegt het kunstwerk zich naar de omgeving, het neemt letterlijk de gedaante over van het landschap en de lucht. Wanneer je het kunstwerk tegemoet treedt, verschijnen er plattegronden op de zeskantige zuil, elk gelieerd aan een ander verhaal rondom water. De thema's die verbeeld worden zijn: water als militair instrument, water als techniek, water als politiek, water als infrastructuur, water als cultuur en water als ecologie.

Renovatie

Stichting Lunet aan de Snel houdt zich bezig met beheer, onderhoud en exploitatie van het gelijknamige fort. De stichting pacht het verdedigingswerk van de gemeente Houten. De gemeente heeft Lunet aan de Snel in 2016 van het Rijk gekocht om bij te dragen aan het behoud van belangrijk cultuurhistorisch erfgoed binnen haar gemeentegrenzen. Daarna is de lunet dankzij financiering van de provincie Utrecht grondig gerenoveerd.

Kijk voor meer informatie over de stichting en het uitkijkpunt op: www.lunetaandesnel.nl.

FOTO'S: HESTER HELEEN

HOOFDSTUK 20

Wat vliegt daar toch?

Tiecelijn de Raaf, secretaris van Koning Nobel, houdt de majesteit trouw op de hoogte van de scores in volgers en likes uit podcasts. Beiden zijn aan het brainstormen over de vraag hoe ze een breder publiek kunnen aantrekken.

Keuze voor Rein en Tybeert

Dit voorjaar verscheen een belangwekkende uitgave van Frits van Oostrom, namelijk de REYNAERT, met als ondertitel 'leven met een middeleeuws meesterwerk'. Een waarachtige bijbel voor fans van deze vos. Rijk aan stof voor podcasts. 'Dan moeten we wel slimme dieren inschakelen, Majesteit. Wat dacht u van Tybeert de Kater en Reynaert de Vos? Beide zijn gewiekst, kunnen steekhoudend formuleren en hebben wat goed te maken na de laatste Hofrede.' 'Goed, Tiecelijn', besloot Nobel. 'Ga met Tybeert naar Maupertuus om uit te zoeken welke vogel in de oorspronkelijke tekst is bedoeld met: sach hi van verren en vernam Sente Martins voghel comen ghevloghen.'

Liefhebbers van gepogelte

Tiecelijn appt Rein, dat hij én de kater naar hem toe komen voor een podcast. Aangekomen bij de burcht zien ze Reynaert heerlijk opgerold liggen doezen in de zon. 'De Koning heeft jou gekozen omdat je net zo fel en bijdehand bent als Tybeert en jullie vogelkenners zijn, belust op verfijnd gevogelte.' Rein knikt argwanend. 'Het gaat over de vogelsoort die hier huist en bij de laatste Hofrede wellicht op weg was naar Fiedeldij waar jij Bruun de beer te grazen nam.' Tybeert had de plek waar de vogel links over de vossenburcht was gevlogen, al aangewezen voor Tiecelijn.

Wat vliegt daar?

Tiecelijn neemt de REYNAERT ter hand en leest voor uit de paragraaf 'Wat vliegt daar?': 'Moderne commentaren hebben rond de Sint-Maartensvogel inmiddels een hele volière aangebouwd'. In de opsomming daarna, geeft Tiecelijn aan, wordt vaak een kraai genoemd, zoals ook Slings (1999) beweert. Eveneens zou sprake zijn van een meeuw, met de aantekening: hoewel er geen water in de buurt is. 'Nee', beaamt Tybeert, 'kijk rondom, we leven in zanderige bossen met heidevelden.' 'Verder', vervolgt de raaf, 'zou ik het zelf geweest kunnen zijn, maar ook gans, specht, ooievaar, aalscholver of wouw'. 'Haha', schampert Tybeert, 'wat tekst-onderzoekers in hun publicaties al niet bedenken!' 'Minder wetenschappelijk, maar interessant,' citeert Tiecelijn, 'kwam in een radioprogramma in 2020 op de vroege zondagmorgen nog een zwerm voorbij met onder meer bonte kraai, distelvink, huiszwaluw, valk, ekster, ijsvogel en goudhaantje. Ook ChatGPT verstrikt zich en komt met een specht, zo heb ik gecheckt. De auteur volgt

de zienswijze van een vogelaar/examenkandidaat die in 1967 bij zijn mondeling kandidaatsexamen Middelnederlandse letterkunde stelt dat het een blauwe kiekendief moest zijn, want die heeft een herkenbare, karakteristieke vlucht. In het Frans heet die 'busard Saint Martin'. De paragraaf besluit letterlijk met: Tybeert zag geheid een blauwe kiekendief.'

Rein weerspreekt

Reynaert, die tijdens de tweespraak en de citaten in gepeins was verzonken, kucht een paar keer en zet grote ogen op om de aandacht op zich te vestigen. 'Hoe trots ik ook ben over de honderden publicaties die in kronieken en boeken over mijn belevenissen in de loop der eeuwen zijn geschreven, op het punt van 'welke vogel' blijft mij de twijfel over een blauwe kiekendief. Die heeft zijn leefgebied in duin en moeras. Dat ontbreekt in ons dierenbos. De Reynaert begint met (regel 41-45) vrij vertaald: 'Het was Pinksteren. Zowel bos en struikgewas stonden uitbundig in bloei'. Tijd om honing te eten, zoals ik Bruun aangaf. Ik ga ervan uit dat de eerder verschenen Franse versie van 'Roman de Renard' zo populair was dat in het Frans diernamen daaruit bestaande namen gingen verdringen. Met jullie welnemen zie ik dat als een erkenning voor mijn avonturen.'

Wespendief

'Zo hoor ik volgens de officiële namenlijst tot de familie Vulpes, maar het is nu Renard in het Frans, echter in Duits, Engels en Nederlands Fuchs, Fox en Vos, alle herkenbaar uit Vulpes. In oudfrans was het goupil, ook afgeleid van Vulpes (Hermans 1948). Voor de blauwe kiekendief zijn de namen in onze omliggende talen verwant als kuikenrover op boerenerf en bodembroeders, behalve weer de Franse Saint Martin buizerd. Lokaal zijn streeknamen bijna altijd treffend gekozen, zoals bijvoorbeeld in Elzebusser of Elzenbuizerd voor kiekendief de moerasbiotoop is te herkennen. Die benaming is verwant aan Elsbuijs (Heenvliet (ca 1635)).' Hier pauzeert Rein even, waarmee hij het duo gelegenheid geeft het slotakkoord te verwerken. 'Ik denk dat het, in plaats van de blauwe kiekendief een wespendief is. Die heeft ook de karakteristieke, schommelende, trage vlucht, de blik naar beneden, speurend naar wespennesten en bijenkorven.'

Rein besluit: 'De betekenis van de wetenschappelijke naam voor wespendief is behendige bijenverslinder. Daarbij dekken de vier taalnamen van wespendief, 'wespenbussard', 'honey buzzard' en 'bondrée apivore' elkaar. De REYNAERT zit vol addertjes onder het gras. Heerlijk toch!' En weer trekt Rein zijn spottende grimas.

TEKST: KEES DE KROON

ILLUSTRATIE: KEES DE VOS

De Plek

Er wordt veel gediscussieerd, geschreven en nagedacht over de natuur. In de rubriek Natuurstemmen spreekt Oswin Schneeweisz met denkers, schrijvers en experts over verschillende manieren waarop je naar natuur kunt kijken. Ditmaal: Marcel van Ool, adviseur landschap en cultuurhistorie bij Staatsbosbeheer en auteur van boeken als ‘De aarde, opnieuw’ en ‘Het innige landschap’.

‘**W**at ons Nederlandse landschap karakteriseert? Verandering. En tegenwoordig verandert het landschap soms zo snel dat mensen zich ontheemd kunnen gaan voelen’, vertelt Marcel van Ool. ‘De ‘verdozing’ met al die distributiecentra, akkers vol zonnepanelen: het heeft decennialang ontbroken aan een sturende rol van de rijksoverheid bij de inrichting van ons landschap. Waar dat toe heeft geleid, zie je nu overal om je heen.’ Toch zijn er in ons land ook nog plekken te vinden waar je één kunt zijn met de natuur, waar je een diepe verbinding met de grond, de bomen en de planten kunt voelen. Dat is, om in de terminologie van Marcel van Ool te blijven, De Plek.

Thuiskomen

Zijn eigen eerste Plek ligt in Zuid-Limburg. Het gaat om zijn geboorteplaats Spaubeek. Van Ool: ‘Dat is de plek waar ik als kind vaak speelde en van het uitzicht genoot. En net als ik deden mijn ouders en grootouders dat daar ook. Zij plukten er sleutelbloemen voor bij het Maria-altaar. Het is zo’n plek waar verleden en toekomst bij elkaar komen. Zo’n plek waar je altijd naartoe teruggaat, omdat je je er thuis

voelt.’ Van Ool mag zich gelukkig prijzen. In de omgeving van Utrecht vond hij nog zo’n Plek: op loopafstand van de plaats waar hij woont. Ook daar gaat hij vaak heen om even ‘thuis te komen’ tussen de bomen.

Een geopend hart

Van Ool ontdekte het geheim van De Plek in coronatijd. Van Ool: ‘Toen realiseerde ik mij dat, anders dan bij de generaties van vroeger, de moderne mens naar de natuur toe gaat. Vroeger begon de natuur bij je buitendeur. De verbintenis met de natuur was voor mijn grootmoeder dan ook vanzelfsprekend. Nu is het een bestemming geworden. En in coronatijd zochten veel mensen die bestemming. Toch is dat wezenlijk iets anders dan het ontdekken van De Plek. Ik zeg altijd: het is net als met een liefdesrelatie. Dat je je bij iemand, vanuit een geopend hart, volledig op je plek voelt. Als dat buiten gebeurt, ontstaat er ruimte voor een bijzondere en diepe verbinding; er zit niets tussen jou en de natuur.’

Schoonheid van het grotere geheel

Van Ool zegt niet dat iedereen nu op zoek moet naar zijn eigen Plek. ‘Ik laat alleen zien wat een verrijking dat besef voor mij persoonlijk is geweest. Ik genoot meer van het leven om mij heen. Ik besepte dat ik vaak, zoals schrijfster Marjoleine de Vos ’t zegt, te ver keek. Je komt niet dicht bij de aarde door de hele wereld over te vliegen. Juist wanneer je klein begint – op jouw eigen Plek en vanuit jouw eigen gevoel – ontdek je de schoonheid van het grotere geheel en ontstaat er zoiets als respect voor de natuur.’

Marcel van Ool: ‘De natuur is een bestemming geworden’

Onbetaalbaar bezit

Marcel van Ool: ‘Daarom vind ik een programma als Natuurwijs van Staatsbosbeheer zo waardevol. Dit project stelt scholen en BSO’s, die de natuur niet dicht bij de deur hebben of geen geld hebben voor een activiteit, in staat om een dagje de natuur in te gaan en deze te zien, voelen, horen, ruiken en proeven. Dat is een ervaring die de kinderen nooit zullen vergeten en wie weet ontdekken ze daardoor later, voor zichzelf, ook

De Plek. In een altijd veranderende wereld, waarin we worden overspoeld met big data en technologie en we steeds verder komen te staan van de natuur, is dat een onbetaalbaar bezit.’

‘Het innige landschap’ en ‘De aarde, opnieuw’ verschenen bij KNNV Uitgeverij

TEKST: OSWIN SCHNEEWEISZ
FOTO’S: ARCHIEF SBNL NATUURFONDS,
MARGRIET PFLUG, INGRAM IMAGE LTD

Natte herfst goed voor de paddenstoel

Mochten de kabouters deze herfst nog op zoek zijn geweest naar een nieuw onderkomen, dan hadden ze keuze genoeg. Want de paddenstoelen schoten uit de grond, zoals ze volgens het spreekwoord horen te doen. Niet zo verwonderlijk, legt onderzoeker en mycoloog Wim Ozinga (WUR) uit, want het was een natte herfst. ‘Voor de vorming van paddenstoelen is veel water nodig.’

De sporen van een paddenstoel overbruggen met gemak tientallen kilometers.

Wim Ozinga

houden’, vertelt de mycoloog. ‘De meeste soorten kunnen jaren overleven, dus ze kunnen best een jaar overslaan. Is het dan weer vochtig, zoals nu, dan pakken veel schimmels de kans om behoorlijk wat vruchtlichamen te maken.’

Ruilhandel

Omdat de sporen zich zo gemakkelijk wijd kunnen verspreiden, zijn de arealen van de meeste paddenstoelen veel groter dan die van planten. Globaal onderscheiden we volgens Wim Ozinga drie groepen. ‘In de eerste plaats zijn dat de parasieten die hun suikers uit levende bomen halen, zoals de honingzwam. Daarnaast heb je een groep die in symbiose met de boom leeft. Die schimmels zitten als een soort sokje om de boomwortel heen. Omdat de schimmeldraden zeer dun zijn, kunnen ze veel efficiënter dan de wortel water en voedingsstoffen opnemen uit de bodem. Die schimmel gebruikt een deel ervan zelf en geeft de rest door aan de boomwortel. En daarvoor krijgt hij suiker terug. Een soort ruilhandel, zeg maar. Dus de bomen die je ziet in het bos kunnen alleen groeien dankzij die zogeheten mycorrhiza-schimmels.’ Maar dat verklaart nog niet waarom we ook op verschaalde graslanden en in de duinen veel paddenstoelsoorten vinden. Deze behoren tot de derde groep. Ozinga: ‘Dat zijn de schimmels die organisch materiaal afbreken, zoals bladafval van kruiden of grassen. Prachtig om te zien zijn bijvoorbeeld de wasplaten die voorkomen in oude, schrale graslanden.’

Gewone vliegenzwam

Wie deze herfst een wandeling maakte door het bos, werd aangenaam verrast door de uitbundige aanwezigheid van paddenstoelen. Ze hebben iets magisch. Zo zijn ze er ineens, plotseling, onverwacht, en zo zijn ze weer weg. In vroeger tijden werden ze vaak in verband gebracht met hekserij. Daarom dragen sommige paddenstoelen nog

altijd duistere namen: de satansboleet, het judasoor, de heksenkring en het elfenbankje.

Voortplantingsorganen

Tegenwoordig weten we gelukkig meer van dit bijzondere natuurfenomeen. Zo vertelt Wim Ozinga, dat de paddenstoel niet veel anders is dan de appel aan de appelboom. ‘Paddenstoelen zijn de voortplantingsorganen van schimmels. Je ziet die vruchtlichamen

maar een gedeelte van het jaar, de rest van de tijd verbergt de schimmel zich in het hout of in de grond. Die vruchtlichamen zijn bedoeld om sporen te maken. Omdat sporen een stuk kleiner zijn dan zaden van planten, kunnen ze zich veel verder verspreiden. Ze overbruggen met gemak tientallen kilometers.’

Bottleneck

Ook al klinkt dat op zich goed, het ontstaan van paddenstoelen op een nieuwe plek is

een kwetsbaar proces. Wim Ozinga: ‘Als die sporen op een geschikte plek landen, ontkiemen ze en vormen een netwerk van schimmeldraden, het mycelium. Maar pas als ze dan een mycelium tegenkomen van een andere sekse en ze samenvloeien, kunnen op termijn weer nieuwe vruchtlichamen, paddenstoelen, ontstaan. Soms is dat een bottleneck. Ze moeten het geluk hebben dat ze een geschikte plek vinden en een geschikte partner. Dit wordt bij veel

soorten echter gecompenseerd door de grote hoeveelheid sporen.’

Kansen pakken

De meeste paddenstoelen duiken op in de herfst, maar er zijn ook soorten die in de lente, zomer of winter vruchtlichamen maken. Dit jaar was een goed ‘paddenstoelennajaar’, want het was extreem nat. ‘Als het droog is, gebruikt de schimmel het water vooral om zichzelf in leven te

Spechtinkzwam

Heksenschermpje

Kleine stinkzwam

Inktviszwam

Porceleinzwam

Melksteelmycena

Plooiwieswaaiertje

Mycofiel en mycofoob

Nederland telt in totaal ruim 5.000 paddenstoelsoorten. De meeste zijn inheems, maar enkele zijn binnengekomen met plantmateriaal, zoals een zeldzame truffel op de Douglasspar. Echte fans van de paddenstoel zijn wij Nederlanders volgens de onderzoeker niet. ‘Je kunt landen onderscheiden die mycofiel en mycofoob zijn. In Oost-Europa zie je geregeld oude vrouwtjes met hun mandje het bos uit komen. In Estland zag ik zelfs opgeschoten jongeren met een kratje bier naar paddenstoelen zoeken. Het zit daar gewoon meer in de cultuur.

In Nederland word je vooral geleerd dat je meteen je handen moet gaan wassen, als je een paddenstoel hebt aangeraakt. De laatste jaren begint dat gelukkig wat te veranderen.’

Droge zomers

Ook de paddenstoel ontsnapt niet aan de gevolgen van klimaatverandering. Zo zie je in Nederland steeds vaker soorten opduiken die voorheen vooral in Zuid-Europa voorkwamen, zoals de inktviszwam. Maar sommige paddenstoelen hebben ook te lijden onder de drogere zomers, zoals veel

soorten die in symbiose leven met bomen. Wim Ozinga: ‘Bomen hebben het dan zelf al zwaar genoeg en geven dus veel minder suiker door aan de schimmel rondom hun wortels. Die schimmel heeft vervolgens minder suiker en water tot zijn beschikking om vruchtlichamen te maken. Omgekeerd spelen de mycorrhizaschimmels in droge zomers in de bodem echter een grote, maar onzichtbare rol bij de opname van water door de bomen.’

Bodemfactoren

Vanwege de sleutelrol die paddenstoelen spelen in bossen is volgens de mycoloog

‘In droge zomers spelen mycorrhizaschimmels een grote, onzichtbare rol bij de opname van water door bomen.’

meer onderzoek noodzakelijk. Zelf werkt Wim Ozinga aan een onderzoeksproject in oude eikenbossen voor het OBN Kennisnetwerk. Daarbij wordt bekeken met welke bodemfactoren de diversiteit aan paddenstoelen samenhangt. ‘In die bossen staan de laatste jaren veel oude eiken die wat minder vitaal zijn. We vermoeden dat dit deels komt, omdat ondergronds de diversiteit aan mycorrhizaschimmels sterk is afgenomen. Dit komt mede doordat veel

soorten gevoelig zijn voor een overmaat aan stikstof en voor zeer droge zomers, maar het is niet duidelijk welke factoren daarbij een rol spelen.’

Behoud en herstel

Belangrijk doel van het onderzoeksproject is het bieden van handelingsperspectief aan de bosbeheerder. ‘Je wilt dat hij op de plaatsen waar nog veel paddenstoelen staan, deze goed kan behouden. En dat

hij de rijkdom aan schimmels op andere plekken weer zou kunnen herstellen.’ Het verbeteren van de luchtkwaliteit, het laten liggen van groot dood hout en selectiever kappen zouden daarbij kunnen helpen. Dat is goed nieuws, niet alleen voor de paddenstoel, maar ook voor iedereen die wel een beetje magie in zijn leven kan gebruiken.

TEKST: MARLIES KOLTHOF

FOTO’S: HANS MENOP

Samen bouwen met de natuur voorop!

Met Van Vliet Duurzaamhout

Meer inspiratie?

Ga naar onze site of scan de qr-code en word gratis abonnee van onze nieuwsbrief.

